

Het bloedend hart van het CDA

Zowel ‘het geloof’ als de driedeling ‘staat, markt, middenveld’ zijn niet langer bij voorbaat geschikt om politiek mee te maken. Het CDA ziet dat wel, maar wil het liever nog niet weten.

MENNO HURENKAMP

Hans Hillen heeft een strategie om voor het CDA de kiezers op rechts terug te winnen. Hij zet het Amerikaanse conservatisme in: de overheid maakt meer kapot dan naastenliefde kan goedmaken, in kleinschaligheid en gemeenschappelijkheid schuilen oplossingen voor alle problemen, en wie over de macht van banken of multinationale ondernemingen begint is een communist. In deze geest liet Hillen zich tijdens een discussieavond van het CDA in april ontvallen dat Jezus de grootste psycholoog ooit was. George W. Bush noemde Jezus ooit al de grootste filosoof ooit en Hillen lijkt te zoeken naar een vergelijkbare positie, solidair en toch niet duur.

Hij plaatste zijn opmerking bij de presentatie van de bundel *Waardevast. Over de uitgangspunten van het CDA*. In die essaybundel bezint het Wetenschappelijk Instituut van het CDA zich op de nabije toekomst. Op de vraag hoe, zoals directeur Raymond Gradus het verwoordt, ‘uitgangspunten behulpzaam kunnen zijn bij het vinden van de oplossingen voor problemen van vandaag de dag’. Gezien de recente electorale klappen en het oppervlakkige populisme

van Hillen als voorlopig enige antwoord, geen ontijdige oefening. En gezien de vergelijkbare problemen van de sociaal-democratie niet oninteressant om eens te zien hoe de concurrentie het doet.

De rode draad van de essays is volgens Gradus ‘mensen en gemeenschappen weer in hun kracht zetten’. Die zinswending komt herhaaldelijk terug. Excuus voor het zeurgehalte, maar is dat Nederlands? En zo ja, wat stáát er dan eigenlijk? Is mijn kracht zo iets als een auto, kan ik eens lekker in mijn 6-cilinder kracht gaan zitten? Kan iemand anders in mijn kracht staan, of zelfs liggen? Kracht is zo iets als vermogen. Dat heb je of krijg je, of niet. Alleen Dagobert Duck laat zich er graag in zetten. Ooit voerde de welzijns wereld ons met stukjes compassie naar de burger toe. Tegenwoordig mogen ‘senior consultants’ ons met prietpraat bestoken. Maar wegblijven bij modieus gereutel is zo niet het eerste dan toch het derde of vierde gebod voor een partij als het CDA.

Enfin, het vervolg van het betoog is gelukkig interessant genoeg. Vier hoogleraren nemen in de bundel elk een van de vaste ‘kernwaarden’ van het CDA voor hun rekening — gespreide verantwoordelijkheid, solidariteit, rentmeesterschap, publieke gerechtigheid. De VU-filosof

15

Over de auteur Menno Hurenkamp is hoofdredacteur van S&D

Govert Buys wil het voortaan liever over ‘participerende verantwoordelijkheid’ dan over ‘gespreide verantwoordelijkheid’ hebben. Hij legt de nadruk sterk op de noodzaak van een nieuw ethos. ‘Een nieuwe maatschappelijke taal is nodig, binnen de overheid, binnen de door de kredietcrisis moreel desolate marktsector en binnen de door schandalen en professionele onvrede geteisterde maatschappelijke organisaties, een taal waarin mensen hun diepere drijfveren kunnen articuleren en zo onderling bespreekbaar maken.’

De één miljoen moslims in Nederland komen in de uitgangspunten van onze grootste religieuze partij niet voor

‘Solidariteit’ in de woorden van vu-politicoloog Jan Jacob van Dijk: ‘In tegenstelling tot de sociaal-democraten wordt de noodzakelijke levensopgave binnen de christendemocratie niet gezien als een streven naar gelijkheid, bijvoorbeeld in inkomen. Voor de christendemocratie geldt de waardigheid van de mens en een volwaardige deelname aan de samenleving als de levensopgave van ieder mens.’ De onzekerheden die mensen tegenkomen zijn tegenwoordig het gevolg van emancipatie, in plaats van een hindernis voor vooruitgang. Werk en inkomen was ooit het doel, maar het resultaat bracht de moderne mens geen duurzaam geluk, wel vervreemding. De oplossing is wat Van Dijk betreft uitgaan van wat mensen wel kunnen in plaats van wat ze niet kunnen. Hij noemt de WIA als geslaagd voorbeeld.

De Tilburgse jurist Peter van Wijmen schrijft de derde waarde, ‘rentmeesterschap’, tamelijk precies op: ‘(...) de opdracht aan de mens om zich verantwoordelijk te maken voor de aarde en om zorgvuldig om te gaan met al hetgeen daarop voorhanden is, zowel in materiële en in

technisch-wetenschappelijke zin, als in sociaal-culturele zin, en wel zodanig dat het duurzaam voortbrengend vermogen van de aarde gewaarborgd is, terwijl de opbrengst op een rechtvaardige wijze wordt verdeeld over iedereen en tevens beschikbaar blijft voor degenen die na ons komen.’ Daar is geen woord Spaans aan.

Ten slotte is de vierde waarde ‘publieke gerechtigheid’, zoals uiteengezet door een andere Tilburgse jurist, Sophie van Bijsterveld. Deze ‘toetssteen voor legitiem gezag’ draait om een ‘aanvullende rol van een bescheiden, zelfverzekerde, oplossingsgerichte en betrouwbare overheid’. Die opstelling is enerzijds nodig door mondige burgers. Anderzijds door internationalisering van de economie en politiek. Het statelijke antwoord op emancipatie en globalisering moet terughoudendheid zijn, met beperkte maar transparante ambities en bereidheid tot dialoog.

IEDER MENS IS EEN KIND VAN GOD

Het zijn gepassioneerde betogen van mensen die weten dat er iets op het spel staat. ‘Een cultuur kan wel degelijk fases van verplating en van een “na ons de zondvloed”-mentaliteit doormaken. Als dat inderdaad het geval is, dan zal de christendemocratie niet zozeer een aanwezige humuslaag kunnen aanboren maar eerder de gestalte van een bevlogen actiegroep aan moeten nemen, die weet wat strijd is, strijd voor een ideaal’, schrijft Buys. En het rentmeesterschap van Van Wijmen drukt een verantwoordelijkheidsbesef uit, waarvan we alleen maar kunnen hopen dat CDA-bestuurders, of bestuurders van welke kleur ook, er tien procent van bezitten.

Toch knaagt er na lezing iets. ‘Het geloof’ speelt een wat curieuze rol in de essays. ‘Ieder mens is een kind van God’, heet het bij Buys, en ‘Gods liefde voor de mens is een appèl om deze liefde voor de medemens te gebruiken’, schrijft Van Dijk. Maar de één miljoen moslims in Nederland komen in de uitgangspunten van onze grootste religieuze partij niet voor.

Aan de kerken, het pastoraal werk, het geestelijk leiderschap van voorgangers, het bindend vermogen van mis, geloofsovertuiging en collectieve religieuze actie, maakt men weinig tot geen woorden vuil. Bij de verwoording van het rentmeesterschap krijgen de kerken in het heden en in de nabije toekomst nog een zijdelingse rol. Maar naar media en vakverbond uit de oude zuilen is het zinloos zoeken. Al met al zien de auteurs de geloofsbeleving behoorlijk als een individuele activiteit.

In het verlengde daarvan worden anonieme, 'oudere' maatschappelijke organisaties herhaaldelijk afgedaan als verstatelijk dan wel vermarkt — en dus ondeugdelijk. Maar wat er precies mis is aan het middenveld blijft onduidelijk. Een woningcorporatie die het aandurft met de wijkbewoners plannen te maken deugt, maar op veel andere plekken ageert de bundel tegen uiteenlopende vormen van 'vervreemding' (sic! De oude Karl helpt het CDA bij morele herbewapening) die het middenveld produceert. Nieuwe maatschappelijke organisaties moeten kleinschalig zijn, niet van de overheid afhankelijk en liefst ook creatief, maar heel veel concreter maken de auteurs het beeld niet. Met name wanneer Van Dijk over solidariteit schrijft blijft dat onduidelijk. Onder het veelbelovende kopje 'Weg met de oude instituties, leve de nieuwe! Maar welke?' vermijdt hij het antwoord op die vraag.

Daarmee zitten we in het hart van het CDA. Dat bestaat van oudsher uit alle clubs, verenigingen, vrijwilligersorganisaties, besturen en koepels die sport, onderwijs, cultuur, werkgevers- en werknemersbelangen die op de een of andere manier een overwegend katholieke of protestante achtergrond hebben. En dat hart is een bloedend hart. *Mein Herze schwimmt in Blut*, heet het in Bachs cantate 199, omdat mijn zonden groot zijn in de ogen van God. Want de partij die gebouwd is rond kerk, omroep en vakvereniging bewaart onwillekeurig afstand van wat haar groot gemaakt heeft.

Aan de ene kant is het logisch dat men weinig specifiek is. Het is maar een oefening in waarden, geen electorale of strategische studie

van de achterban. Bovendien is het een aanzet tot discussie, geen eindnota. Aan de andere kant moet het gebrek aan tastbaar middenveld, aan identificeerbare leiders met een religieus denkraam, aan concrete voorbeelden van levendige geloofsgemeenschappen, eenzaamheid afroepen over de CDA'ers die het rapport lezen. Zijn ze er nog wel, of geldt dat als de PvdA-bestuurders van de woningbouwcorporaties met de kas verdwenen zijn, dan de CDA'ers met de Bijbel?

Men krijgt door dat gebrek aan concreetheid met name niet goed greep op het 'hoe' van de 'gespreide verantwoordelijkheid' en de 'solidariteit'. Voor welke problemen is deze vorm van solidariteit of gespreide verantwoordelijkheid precies een oplossing?

GOEDHEID VASTGELEGD IN EEN WET VERDWIJNT UIT HET HART

Wat zich ten diepste lijkt te wreken in *Waardevast* is onzekerheid over de vraag of geëmancipeerde burgers deugen ja dan nee. Is het wel oké dat burgers geen lid meer willen zijn van de kerk of van een politieke partij of van een omroep of een krant? Kunnen mensen die zonder traditionele middenveldorganisaties leven zich wel fatsoenlijk gedragen, zich wel thuis voelen? Is er volgens het CDA een gebrek aan gemeenschap of bevalt de gemeenschap niet? Gradus schetst vele varianten van vervreemding en merkt even later op dat wie goed kijkt, ziet dat de meeste mensen hun kinderen normaal opvoeden. Dat roept dus vooral een raadsel op. Want totaal vervreemd een nette burger zijn, dat gaat natuurlijk niet.

Hans Hillen heeft een duidelijke positie gekozen. Hij stelt: Mensen geven tegenwoordig niet meer om elkaar en dat is de schuld van de overheid. 'Goedheid vastgelegd in een wet verdwijnt uit het hart', noemt de oud-spindoctor dat. En het klinkt ook lekker. Met name in de oren van dat deel van het CDA bij wie de hostie van vier weken geleden opborrelt zodra men het woord 'PvdA' hoort. Alleen is het niet waar. Er is geen enkele studie die het bestaan of ontstaan

van vertrouwen in een samenleving zonder of met een minimale overheid kan aanwijzen. Er zijn veel studies die het ontstaan, bestaan en voortbestaan van solidariteit in samenlevingen met een aanzienlijke overheid aantonen.

Hillens positie levert een tegenstelling op tussen 'linkse' CDA'ers (vóór de overheid) en 'rechtse' CDA'ers (tégen de overheid) die gekunsteld aandoeft in een land waar de meerderheid van de bevolking al eeuwen zo'n beetje getrouwd is met de overheid. Niet voor niets is de bijdrage van Van Wijmen in *Waardevast*

Met het land is een stuk minder mis dan met de partij — overigens geen uniek probleem van het CDA

over het rentmeesterschap verreweg het meest concreet in beleid voor de toekomst; hij stelt voor de marktimperfecties te corrigeren door het invoeren van een 'ecologische macro-economie', en grondstofgebruik en emissies drastisch te beperken — geen werkjes voor spontaan burgerinitiatief.

Wat ook niet helpt, is dat de bundel over uitgangspunten zowel in sociologische zin (hoe ziet Nederland er nu uit?) als in historische zin (wat waren we tien jaar geleden van plan?) karig bedeed is. Met de cijfers in de hand hadden de auteurs gezien dat er de afgelopen jaren een grote groep min of meer gelovigen is bijgekomen; dat er een grote groep burgers om de haverklap klaar staat voor zijn medemens, en daarbij niet maalt om de vraag of het de staat of een 'onafhankelijke' organisatie is die hen daarbij helpt; dat veel van de zogenaamd nieuwe maatschappelijke organisaties in gedrag tamelijk veel lijken op de oude; dat het vertrouwen in de politiek weliswaar laag is maar in de overheid helemaal niet zo laag.

Kortom, met het land is een stuk minder mis dan met de partij. Dat is geen uniek probleem van het CDA. Maar het leidt wel tot een vraag die

middenpartijen zich met enige regelmaat moeten stellen: hebben we nog een achterban en zo ja, hoe ziet die er eigenlijk uit? Niet om vervolgens electoraal opportunistisch doelgroepjes te sprokkelen, maar om een beeld te krijgen van de maatschappelijke kwesties die men te lijf wil.

Ook het recente verleden komt er in *Waardevast* bekaaid af. Dat bij het verwoorden van het moderne gemeenschapsgevoel iets is blijven liggen moge blijken uit op de opkomst van Geert Wilders of, recent in Frankrijk, Marine Le Pen. De laatste liet onlangs in de *New York Times* optekenen dat er domeinen zijn die van zo groot belang voor burgers zijn dat ze niet in handen van de markt mogen raken — en dat zijn gezondheidszorg, onderwijs, vervoer, banken en energie. Blijft er dan nog iets over, vroeg ik me na lezing in eerste instantie af. Maar de crux is natuurlijk dat extreemrechts er niet mee zit om tegelijk met het 'slegs vir blanke' gemeenschapsgevoel ook de staat weer in ere te herstellen. Oftewel, het nationalisme is de zwakke plek van het gemeenschapsdenken. Of juist de sterke plek, het hangt er maar van af waar je staat.

Het CDA heeft dit aan den lijve ondervonden, toen eerst Balkenende en de LPF en recent Verhagen en Wilders lokale broederschap ondergeschikt maakten aan nationale horigheid. Maar *Waardevast* gaat daar niet op in.

Het was in dat verband aardig geweest wanneer men de vraag had beantwoord wat volgens CDA'ers precies over is van het 'communitarisme'. Dat kwam halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw op in reactie op het (neo)-liberalisme. Met name Jan Peter Balkenende heeft in zijn regeerperiode herhaaldelijk geput uit deze stroming, maar ook binnen de PvdA waren er altijd mensen geporteerd van het werk van Michael Walzer, Amitai Etzioni, Charles Taylor, Benjamin Barber, Cas Sunstein, Michael Sandel, William Galstone, Alisdair MacIntyre en Robert Putnam. Deze mensen zouden allen zeer boos zijn wanneer ze zichzelf in dit rijtje zagen. En wie een willekeurige Fransman communitarist noemt heeft een vriend of kennis minder.

Toch heeft het communitarisme aantrek-

kingskracht. Rechts vond in het liberalisme een excuus om alle vragen van samenleven via de markt op te lossen, links zag datzelfde liberalisme als een smoes om al die kwesties via de wet op te lossen. Maar marktgedrag of het tekenen van wetten zijn geen fundamentele eigenschappen van de mensensoort. Het zijn niet meer dan manieren om schaarste op te lossen. En soms werkt het prijsmechanisme of de wet niet — bij het milieu, bij respect voor vreemdelingen, wanneer buurtbewoners zich thuis moeten voelen, wanneer vaders hun dochters met rust moeten laten, of zoons naar hun vaders moeten luisteren, wanneer er voor het land gevochten moet worden. Dan werken andere krachten dan zogenaamde rationele overwegingen onder fictieve sluiers van onwetendheid.

Het communitarisme ging over mensen die tot hun verdriet én vreugde verankerd zijn in hun omgeving, in plaats van het liberale wezen dat via met afstandsbediening gemaakte keuzes zijn particuliere leven optimaliseert. Het richtte zich op emoties en verantwoordelijkheden die wél deel van ieder van ons uitmaken, maar die we niet kunnen terugbrengen tot particulier bezit, zoals (nationale) identiteit, loyaliteit, thuisgevoel, liefde, zorgzaamheid — als ezelsbrug om de stroming te begrijpen helpt het om te denken aan 'elk verschijnsel dat economen weglachen'.

Het was een poging om de voor het liberalisme vaak onbegrijpelijke inzet van geëmancipeerde burgers te doorgronden. Maar echt een program werd het nooit. Te veel nadruk op gehoorzaamheid, een te moeizame omgang met overheidsinzet en een te weinig doordacht idee over de verhouding tussen nationale gemeenschap en andere gemeenschappen. Daardoor pakte het eerder uit als soms vooruitstrevende, soms conservatieve cultuurkritiek, dan als koerswijziging van het liberalisme. Zelfs Frits Bolkestein leek er wel voor te voelen.

Wat het communitarisme aandroeg, maar wat het CDA (het geldt goedbeschouwd net zo voor de PvdA) veel te weinig heeft uitgewerkt, is het formatieve aspect van burgerschap. Niet de hondentrouw aan het gezag waar Wilders

toe verleidt. Wel het streven naar en kunnen omgaan met onafhankelijkheid. Dat betekent dat je onder lastige omstandigheden, zoals het grotestadsleven anno 2011, weet wanneer je zelf het verschil kunt maken voor je omgeving en dat je je tegelijkertijd altijd 'gezien' weet door anderen. En dat dit uitdelen en krijgen van respect een kwestie van blijven oefenen is. En dat de samenleving profiteert van dat oefenen. Dat je naar dit burgerschap streeft in gemeenschap is een open deur, dat juist dit streven kan helpen om af te komen van het zwarte odium van het huidige gemeenschapsdenken idem.

Het vergt een eenentwintigste-eeuws idee over civil society, als sfeer of als arena, niet als afgebakend terrein. Een civil society die niet draait om onafhankelijke instituties, maar om onafhankelijke mensen. Let wel, onafhankelijk betekent niet ongebonden. Dat overheid en middenveld om de haverklap in elkaar overvloeien, is in de praktijk alleen ergerlijk voor bestuurskundigen en andere ideologen, mensen zitten er niet mee.

Dat overheid en middenveld in elkaar overvloeien, is alleen ergerlijk voor bestuurskundigen en andere ideologen

Sterker, mensen, waaronder zeker alle Hardwerkende Nederlanders, zouden het heerlijk vinden wanneer er betaalbare hoogwaardige vierentwintiguurs kinderopvang is, waar je, nadat je nog een uurtje na je werk de boekhouding van je korfbalclub hebt gedaan, tussen zeven en negen uur met het gezin goed kunt eten, met zijn vieren of met bevriende gezinnen, of met een glaasje wijn, zodat de hele familie daarna opgewekt en uitgerust naar huis kan. Waar je dan dus niet uitgeput nog eens aardappelpuree uit een pak hoeft te maken terwijl de juniors elkaar de hersens in slaan of wezenloos voor

de televisie zitten — behalve die ene dag dat je de volgende morgen al weer om zeven uur op kantoor moet zijn zodat je de dag dáárop vrij hebt om bij je ouders langs te gaan; dan ga je niet eens om acht uur naar huis vanaf de opvang, dan blijf je lekker met zijn allen slapen in een van de ruime gezinskamers met Hastingsbedden, zodat de hele familie ook 's ochtends volkomen ontspannen is.

Het zijn de lichte gemeenschappen die mensen blij maken — niet de door 'overheid', 'markt' of 'middenveld' gedragen gemeenschappen.

VOOR ALLE NETTE JONGENS EN MEISJES

Onzeker over middenveld en geloof — het ontbreekt bij het CDA aan een robuust idee over wat mensen bindt. Vandaar dat bloedend hart. Eenmaal allerlei kritiek opgetekend, steek ik nu graag de helpende hand uit. Wil men de diversiteit koesteren — Gradus noemt het de eerste uitdaging in zijn inleiding, maar het komt in de essays niet met zoveel woorden terug — dan is een minder dubbelzinnige omgang met de islam, ehm, nuttig. Want de islam is hier andermaal het olifantje in de kamer. Blijft deze onvermeld omdat men denkt of hoopt dat de moslims net zo snel de moskee verlaten als de katholieken ooit de kerk, en neemt men dus het geloof niet meer zo serieus? Misschien heeft het iets te maken met de deelname aan de huidige regering? Het is verleidelijk om te speculeren, maar *Waardevast* zwijgt.

20 Met een wat algemenere pretentie over de rol van religie en een wat minder ouderwets idee over de verhouding staat-markt-samenleving zou het CDA misschien ontspannender opereren. Want de christelijke cultuur mag prominent aanwezig zijn, de manier waarop deze verankerd is in de maatschappij biedt blijkbaar weinig tot geen politiek houvast. Maar ondertussen zijn er in Nederland naast vagelijk christelijk of katholiek georiënteerde burgers genoeg moslims, boeddhisten en wichelroede-

lopers om het transcendente als richtsnoer vast te blijven houden. Het is een kwestie van ze tegelijk aanspreken — als een partij voor brave burgers. Meer 'A', minder 'C' in CDA.

Neem de eenentwintigste-eeuwse religie voor wat deze is, een ongekend breed spectrum aan opvattingen over het goede leven waarin het niet-rationele een belangrijke rol speelt. Er zijn veel mensen in Nederland die behoedzaamheid delen ten aanzien van het individualisme, die zoeken naar een bepaalde 'volheid' van het leven, door persoonlijke groei en opoffering aan anderen te combineren, en die dat aarden in het hogere. Door de partij op hen te oriënteren geeft men aan dat emancipatie op zijn best een gemengd genoeg is. Dat betekent dus niet pleiten voor ongedefinieerde 'nieuwe' organisaties wanneer het om solidariteit en gespreide verantwoordelijkheid gaat, en ook niet à la Hillen roepen dat subsidie van de duivel komt. Maar wel heel concreet alle kerken en moskeeën en internet-sisten bundelen, een platform bieden.

Verklaar het cliché dat 'onafhankelijk middenveld' heet dood: leeg laten bloeden dat hart en prepareren voor op de schouw. Wanneer burgers graag actief zijn met overheidsgeld is dat alleen maar mooi. Dan is het CDA voor alle nette jongens en meisjes, mannen en vrouwen die houden van buurtfeesten, straat opruimen, trouwen, familiebijeenkomsten en om elf uur naar bed. Deze groep — en die is groot — stelt eer in fatsoen en wil daar graag aan bijdragen. Wie dat precies mogelijk maakt, dat kan deze moderne burgers niet veel schelen, want ze zijn geëmancipeerd genoeg om hun concrete doelen zelf te bepalen.

Concurreren om het conservatisme met VVD en PVV kan natuurlijk ook. Nadeeltje is (zie de voor het CDA desastreuze peilingen) dat kiezers van authenticiteit houden. Henriette Roland Holst mag in Gradus' inleiding zeggen: '(...) de zachte krachten zullen zeker winnen in 't eind (...)' Dat gaat niet lukken met Jezus als psycholoog.